

## Ce se întâmplă atunci când gândim (I) Pentru o hermeneutică întemeietoare a fenomenului speculativ

Cătălin Bobb

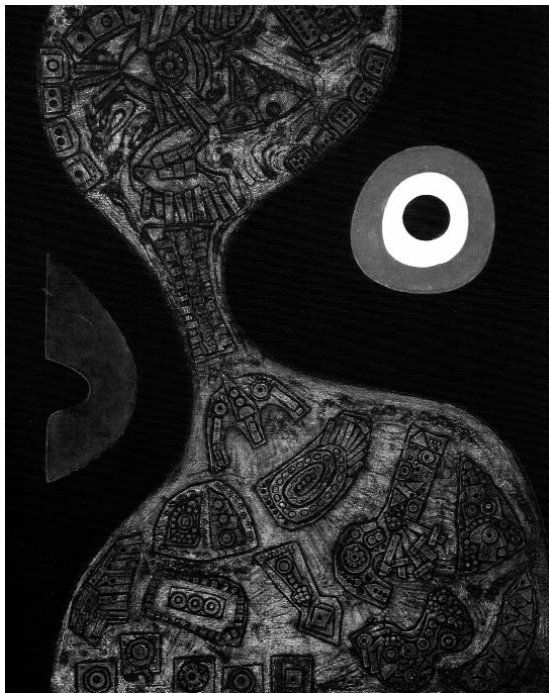
Există două posibilități în a lectura lucrarea *Metafizica noastră de toate zilele* scrisă de profesorul ieșean Ștefan Afloroaei: o lectură ceva mai tehnică care ar urmări arhitectonica cărții (problema la care răspunde, modalitățile de a înainta într-o astfel de problemă, construcția argumentelor, posibile piste deschise etc.) precum și o lectură ceva mai relaxată care ar urmări secvențial fragmente care ne spun câte ceva despre gândire. Dacă prima strategie ar putea să urmărească promisiunile și împlinirea lor, a doua, mai destinsă, nu ar avea decât să constate că se poate întâlni cu gânduri care răspund unei situații în care lectorul ca atare se află atunci când gândește. Uneori cartea de față îți lasă impresia că ar fi vorba despre un eseu desprins de regulile sufocante ale unui tratat, alteori lucrurile stau pe dos. Exact aceste două posibilități (tratate și eseu) impun două discursuri care se suprapun și în fapt creează atât dificultatea, cât și ușurința lecturii. Un discurs de suprafață situat la nivelul locurilor comune pe care ni le oferă filosofia și un discurs alternativ care vine împreună cu primul însă este complet distinct întrucât susține ceva cu totul neașteptat. Ceea ce spunem este că *Metafizica noastră de toate zilele* ne oferă atât o posibilă hermeneutică recuperatoare (sau, poate, oricât de paradoxal ar părea, *întemeietoare*) a gândirii speculative, cât și un răspuns, uneori ceva mai complicat alteori ceva mai simplu, care privește simplul fapt al gândirii. Îmi propun să urmăresc în acest text ambele direcții deschise.

### Câteva precizări metodologice despre subiect și provocările pe care le aduce cu sine.

Atunci când subiectul declarat al unei cărți este metafizica, ba mai mult, gândirea, firesc este să delimităm câteva puncte de reper pentru a putea poziționa cât mai corect gândul pe care îl aduce cu sine. Voi avea în vedere patru simple aproximări care vor să elucideze măcar parțial ceea ce ne propune Ștefan Afloroaei. Miza sa explicită este, cum putem afla din subtitlu, despre dispoziția speculativă a gândirii și prezența ei firească astăzi: ce înseamnă a gândi? cum se percepe gândirea pe ea însăși? ce înseamnă a se întâmpla un fapt al gândirii? ce înseamnă, până la urmă, gândirea speculativă? Iată întrebările principale, declarate deschis, care subîntind demersul profesorului ieșean. Însă mai există o miză secundă, implicită, care nu este mărturisită și care se relevă doar în ultima secțiune (Despre fenomenul speculativ) și care, de fapt, ne dă întreaga teză a lucrării de față. Este vorba despre posibilitatea de existență a fenomenului speculativ, adică, pentru o primă aproximare, pe urmele lui Kant și împotriva sa, despre posibilitatea lucrului în sine de a putea fi socotit fenomen. În cuvintele lui Ștefan Afloroaei „distanța dintre ens rationis (lucru doar gândit) și ens reale (lucru ce există realmente) este indecizabilă în acest caz”<sup>1</sup>. În acest punct găsim teza absolută a lucrării de față.

Astfel, deși construcția cărții pare evolutivă (primele trei secțiuni I. Limitele indecise ale gândirii, II. Despre Speculator și imaginea sa târzie, III. Idei și imagini speculative pregătesc și culminează în ultima IV. Despre fenomenul speculativ) aș risca să spun că secțiunea a IV-a este de fapt prima scrisă și în funcție de aceasta se ordonează celelalte secțiuni. Mai mult chiar, doar o strategie, ce poate fi numită prudență, îl determină pe Ștefan Afloroaei să o așeze în final. Altfel, secțiunea a IV-a ar fi trebuit așezată la începutul lucrării<sup>2</sup>. În fapt, fără această ultimă secțiune, nu putem înțelege ce anume vrea să ne spună Ștefan Afloroaei în afara unui eseu reușit despre gândire, despre speculator, despre imagini și idei speculative. Așadar, ar trebui să vedem în primele trei secțiuni un fel de propeudeică retroactivă necesară pentru a putea susține fenomenul speculativ din ultima secțiune. Nu pot insista suficient asupra acestei probleme însă cert este faptul că Ștefan Afloroaei atunci când elaborează primele trei secțiuni are deja în față ultima secțiune. Din acest motiv lectura poate fi trunchiată, ajungând să înțeleagă doar pe jumătate teza cărții, dacă nu parcurge cu destulă răbdare și ultima secțiune. Cu alte cuvinte, cartea se relevă odată cu sfârșitul cerând în acest fel o nouă lectură.

Fără prea mari eforturi ne putem da seama atât de vastul subiect pus în față ochilor noștri, cât și de nefirescul tezei implicit asumate. Însă necesitatea unor mirări tendențioase, atât la adresa unor întrebări precum cele formulate, cât și a tezei neobișnuite, se calmează puțin odată înțeles faptul că Ștefan Afloroaei are în vedere „mai cu seamă acele moduri de prezență ale metafizicii care nu sunt neapărat elaborate teoretic sau conceptual. Nu o doctrină sau alta importă de această dată, ci mai curând o formă de sensibilitate, o dispoziție care se manifestă în reprezentări și imagini, credințe și idei, în limba vorbită și în voință care ne expune timpului



Feszt László

Jocul elementelor, colografie



dat”<sup>3</sup>. În acest fel vom înțelege că întreaga metafizică occidentală va funcționa, în cazul cărții de față, exclusiv ca subsol (sau, dacă preferăm, etaj) al unei argumentări terestre care își propune să întemeieze fenomenul speculativ. O formă de sensibilitate, o dispoziție, imagini, credințe, idei, limba vorbită, voința noastră, toate date ca forme ale vieții de zi cu zi, iată receptacolele în care (re)găsim, fenomenul speculativ. Să încercăm să le găsim, parcurgând invers drumul propus de Ștefan Afloroaei de la ultima secțiune înspre prima.

Aș începe cu o sentință pe care Walter Biemel o formulează în ultimul capitol al monografiei *Heidegger, Aletheia și miza gândirii*. Acolo, exegetul german ne vorbește despre ultimul Heidegger, mai cu seamă despre conferința *Sfârșitul filozofiei și sarcina gândirii* (1964). Motivul pentru care Biemel alege să situeze analiza acestei conferințe în finalul cărții ar fi acela că „aruncă o privire retrospectivă către filozofia configurată ca metafizică, încercând totodată să privească înainte, către o gândire ce nu se mai înțelege pe sine ca metafizică”<sup>4</sup> (s.n.). Nimic surprinzător într-o astfel de formulare abruptă. După *kehre* înțelegem că ar trebui să renunțăm la filozofie, și mai cu seamă la metafizică, și să începem să gândim. Fie și numai din acest motiv, oarecum superficial, va trebui să spunem că nu este tocmai ușor a privi fără o minimă formă de suspiciune spre un titlu precum *Metafizica noastră de toate zilele*. Desigur, deschizând cartea, lucrurile se așează odată cu subtitlul propus, *Despre dispoziția speculativă a gândirii și prezența ei firească astăzi*, însă nu întru totul. Dacă ar fi să luăm în considerare exclusiv subtitlul ne-am duce cu gândul la un subcapitol din ultima parte a lucrării lui Gadamer *Adevăr și metodă* intitulat *Centrul limbii și structura sa speculativă*<sup>5</sup>. Așadar, în acest fel, de două ori provocator, ar trebui să privim lucrarea profesorului ieșean: o dată ca imposibilitate a metafizicii astăzi (și nu din rațiuni postmoderne) și a doua oară ca ceva ce s-a mai întreprins. Ambele poziții trebuie asumate de la bun început, și în felul rău voitor al unor prejudecăți, dacă dorim să înțelegem bine ce anume ne oferă cartea în discuție. Pentru a spune lucrurilor pe nume mi se pare că această carte stă sub semnul lui Heidegger împreună-

tând soluții metodologice din Gadamer însă având la îndemână un demers profund autentic care pleacă din câteva pagini din Kant. Să nu înțelegem greșit: nu vreau să spun nici că Ștefan Afloroaei stă sub umbra gânditorilor amintiți, nici că îl situează ca și continuator de drept al acestora. Se întâmplă însă că Ștefan Afloroaei ascultă doar pe jumătate sfatul lui Heidegger și renunță la metafizică ca încercare explicativă asupra ființei instituind însă, pentru o a doua aproximare, un loc metafizic sub numele de fenomen speculativ ca dat al gândirii. În cuvintele lui Afloroaei "este vorba despre un fenomen cu totul aparte sau atopic, ce nu suportă înțelesul obișnuit al termenului"<sup>6</sup>.

Înainte de a discuta despre acest loc atopic ar trebui să întrebăm unde l-am putea încadra pe Ștefan Afloroaei care nu pregetă nicio clipă în a-și declara afinitățile față de autori precum Seneca, Marc Aureliu, Platon, Aristotel, Descartes, Nietzsche, Kant, Heidegger, Gadamer etc. Panteonul e prea larg, prea multe figuri epocale. Însă nu este vorba despre un eclectism exasperant cum ar putea să lase impresia, ci despre o poziționare coerentă aducând cu sine propriul gând în față altor gânditori. Împrumutând o maximă, devenită deja celebră, putem afirma că încercarea lui Ștefan Afloroaei aparține hermeneuticilor recuperatoare împotriva hermeneuticilor suspiciunii. Însă maeștri suspiciunii nu mai sunt Freud, Marx și Nietzsche nici măcar, cum am crede, Lyotard, Deleuze sau Rorty, ci, poate, noi cei care am uitat să ne folosim de gândire, adică noi cei neîncrezători la adresa gândirii ca atare. Oricât de suspicioși ar fi, fie vechii maeștri, fie cei noi, ei sunt fără îndoială maeștri ai gândirii speculative. În alte cuvinte trebuie să înțelegem că această carte nu ne propune un refuz al gândirii postmoderne; nicio pagină nu ne alarmează prea tare pentru a ne pune în gardă împotriva gândirii dislocate, împotriva gândirii fără centru, împotriva gândirii ca diferență, pentru a calchia o spusă din Deleuze. Dimpotrivă, în afara câtorva referințe sporadice și a unei singure pagini Ștefan Afloroaei nu pare profund îngrijorat de atacurile, dacă le putem numi astfel, gândirii postmoderne. Și este firesc să fie așa. Profesorul ieșean nu-și propune aici să reabiliteze în vreun fel metafizica scrisă cu majusculă și venerație nefirească, ci, își propune să reabiliteze metafizica noastră prezentă (fenomenul speculativ), aici și acum, sau, împrumutând o altă sintagmă celebră, *dintotdeauna deja*. Desigur în această carte nu mai este vorba despre sisteme metafizice integratoare, ci, despre arhipelaguri sau insule, destul de omogene, care ne orientează gândirea, reprezentările, credințele, imaginile și vorbirea noastră curentă. Nu putem scăpa sub nicio formă, nu atât de marile metapovestiri ale umanității, ca să-l parafrăzăm pe Lyotard, cât de elementele din care acestea sunt compuse (de fapt este vorba despre un singur element). Întreaga carte este orientată în acest sens: să recuperăm și să arătăm cum gândirea speculativă își face simțită prezența în cele mai neînsemnate situații. Demersul este similar cu cel al lui Heidegger de dinaintea de *kehre* însă nu mai vizează ființa, ci gândirea speculativă. Noi am uitat, pentru o a treia aproximare, nu atât sensul ființei, nici măcar sensul ființei ca *Dasein*, ci *sensul* gândirii speculative ca sens anagogic. „În fond, sensul gândirii speculative nu este niciodată unul doar cognitiv. Ea anunță deopotrivă o intenție profund anagogică, de elevare spirituală”<sup>7</sup>.

În fine, un ultim aspect. Am putea creiona o paralelă nefirească, dar care mi se pare că face

și mai inteligibil demersul lui Ștefan Afloroaei. Există un text scris de Benjamine Fondane în 1944 denumit *Lunea existențială și Duminica istoriei*. Aici Fondane încearcă o reabilitare a conceptului de existență împotriva, oricât de paradoxal ar părea, filosofilor existențialiști. La o parte teza sa „*legea este făcută pentru om*” purtată cu eleganță și violență împotriva unor Hegel și Kant alături de Kierkegaard și Șestov. Mult mai interesantă mi se pare încercarea lui Fondane de a intra în dispută cu filosofi precum Sartre și Camus. În opinia acestuia existența din filosofii existențiale pierde din vedere, precum o fac și filosofii unui Hegel sau Kant, tocmai omul. Se întâmplă, precum se întâmplă în orice filozofie, că existența este ridicată la rangul de concept și în acest fel ruptă de viața omului. Noi nu trebuie să ni-l închipui pe Sisif fericit întrucât am cădea în păcatul unor filosofii nu tocmai existențiale; „ce altceva îi cere nous-ul, Spiritul, rațiunea universală, sau mai știu eu ce, decât ca el să consimtă să se închipuie fericit”<sup>8</sup>. Astfel Fondane își propune să reabiliteze conceptul de existență împotriva existențialismului. Nu e momentul aici despre o discuție ceva mai detaliată și nu ne interesează posibilul derapaj filosofic dinspre mirare (Atena) înspre credință (Ierusalim). Ceea ce ne propune Fondane este următorul lucru: „și finitul, și sfâșiatul, și zdruncinatul există în felul lor, dar, cum oare, să li se acorde dreptul la cuvânt?”<sup>9</sup>. Iată cum: să nu lăsăm *existentul* să piară în fața *Existenței*; să nu lăsăm conceptul gol și abstract de *existență* să ia locul *existentului*; să nu lăsăm persoana „sau vreun alt succedaneu chimic” să se impună pe scena filosofiei, ci omul. Ștefan Afloroaei face, într-un sens pe care vom încerca să-l liberăm îndată, cam același lucru cu o singură diferență. Nu mai este vorba despre existență și existent ci, pentru o a patra și ultimă aproximare, despre fenomen și ființă. Încercarea lui Ștefan Afloroaei vizează reabilitarea ființei în fenomen. Mai clar, reabilitarea a ceea ce am putea numi, oricât de imperfect, ființă în fenomenele cele mai cotidiene. În alte cuvinte „*ta phainomena* - fenomenul - sinonim pentru *ta onta* - cele ce ființează”<sup>10</sup>.

Nu este dificil de ghicit stupoarea oricărui lector în fața unor afirmații precum cele de mai sus. Ștefan Afloroaei susține o teză aparent bizară, ba chiar, un adevărat scandal pentru gândire (pentru a repeta aici o vorbă pe placul profesorului ieșean). Din câte îmi dau seama este



Feszt László

Amintiri, colografie

vorba despre metafizica noastră fundamentată pe lucruri nu tocmai de toate zilele: (1) posibilitatea lucrului în sine de a putea fi socotit fenomen, (2) posibilitatea de existență a unui loc (atopic) metafizic sub numele de fenomen speculativ, (3) (re)amintirea sensului anagogic al gândirii, precum și, în fine, (4) încercarea de reabilitare a ființei în fenomen. Să fi pierdut din vedere tocmai viața, tocmai prezența vie a gândirii speculative? Posibil, însă delimitând aceste întregi spații conceptuale un lucru aparent banal, despre dispoziția speculativă a gândirii, se transformă într-un paradox cu multiple figuri. Prezența firească, de zi cu zi, a gândirii speculative se fundamentează pe lucruri nu tocmai firești.

#### Note:

<sup>1</sup> Ștefan Afloroaei, *Metafizica noastră de toate zilele. Despre dispoziția speculativă a gândirii și prezența ei firească astăzi*, Humanitas, București, 2008, p. 276.

<sup>2</sup> Dincolo de faptul că întreaga construcție a cărții stă sub semnul secțiunii a IV-a, *Fenomenului Speculativ*, ca și idee centrală ce va da consistență tuturor celorlalte secțiuni sunt suficiente paragrafe, simple indicii, din ultima secțiune care sunt dezvoltate pe larg în prima etc. A se vedea Ștefan Afloroaei, *op.cit.*, ultima secțiune, *Despre fenomenul speculativ*, pp. 267-351, mai cu seamă următoarele fragmente: limitele indecise ale gândirii (p. 304), nu orice stă în puterea omului (p. 325), antinomia cretanului mincinos (p. 330), speculum și oglinda (p. 334), despre frumusețe (p. 341), întâmplarea gândirii (p. 342) etc. Însă nu este vorba despre idei reluate pentru a primi o nouă precizare, o nouă nuanță, ci tocmai invers. Spre exemplul, o simplă idee cum ar fi cea relativă la puterile omului, din ultima parte, se constituie ca întreg capitol în a doua etc.

<sup>3</sup> Ștefan Afloroaei, *op. cit.*, p. 13.

<sup>4</sup> Walter Biemel, *Heidegger*, traducerea de Thomas Kleininger actualizată de Cătălin Cioabă, București, Humanitas, 2006, p. 211.

<sup>5</sup> În acest loc Gadamer ne arată dispoziția intrinsec speculativă a limbii și cum tendința noastră spre speculație este cât se poate de firească, ba mai mult, de neocolit. A se vedea Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și Metodă*, traducerea de Gabriel Cerel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcana, București, Teora, 2001, partea a treia *Reorientarea ontologică a hermeneuticii călăuzite de limbă*, subcapitolul 3-*Limba ca orizont al unei ontologii hermeneutice*, secțiunea b), *Centrul limbii și structura sa speculativă*, pp. 340-353.

<sup>6</sup> Ștefan Afloroaei, *op. cit.*, p. 268.

<sup>7</sup> Ștefan Afloroaei, *op. cit.*, p.12.

<sup>8</sup> Benjamin Fondane, *Lunea existențială și Duminica istoriei*, traducerea de Luiza Palanciuc și Mihai Șora, Limes, Cluj-Napoca, 2008, p. 67.

<sup>9</sup> Fondane, *op.cit.*, p. 51.

<sup>10</sup> Ștefan Afloroaei, *op. cit.*, p. 296.